

tanulmányokat a *Toldi-trilógiáról*, Arany és Tompa Mihály kapcsolatáról, a költő leveleiről és politikai állásfoglalásairól, valamint emlékezetes értelmezést adott közre *A lantos* című versről. Szűkebb szakterületén kívül sokat foglalkozott a modern francia prózával, illetve Ottlik Géza és Pilinszky János alkotásaival. Egyik kedvence, Alain Fournier-nek az *Ismeretlen birtok* című regénye és Ottlik Géza műve, az *Iskola a határon között* olyan kapcsolatokat vett észre, melyek meglepték mindkét szerző kutatóit és olvasóit. E komparatizikai tanulmányából idézett következő észrevételei értelmezésmódjának említett sajátosságait, esztétikai és irodalmi ízlésének, sőt tán világnézetének, életlátásának néhány vonását is jellemzik valamelyest: „A művekben szereplő terek – akár csak az idő elemei – egyszerre ősi, állandósult színtereket föl-villantó archetipikus jelek és a dolgok mélységét sejtető nagyon is valós, hétköznapi jelenségek. [...] Mindkét műben a cselekmény színhelyei kiemelt jelentést hordozók, metaforikus értelműek. Egy-két példa: ilyen az *iskola*, amely konkrét épületként is valós létező (mind két műben); a *kastély*, amely valóságos épület Sologne poétikus tájkán, a Cher partján, ugyanakkor a titok, a csoda, a labirintus toposza is. [...] A *kint-bent* bináris oppozíciója mindkét műben hangsúlyos. Bezártság vagy védettség, felszabadultság vagy veszélyeztetettség, ismert vagy idegen változatos kombinációival találkozunk a szövegekben. A *lent-fent* jelentős funkciót Ottlik szövegében kap: nem csak az égbolttal, mint legjelentősebbel hozható szimbolikus, transzcendens jelentése kapcsolatba, hanem például a felszálló hangok (Szeredy Bach-játéka, Ötvenévi éneke) szimbolikájával...”

Kiczenko Judit munkabírására, harmonikus egyéniségére, mely a segítőkész kedvességet és a határozott erélyt ötvözte, minden kollégája számíthatott. Az egykori tanítványok – immár több nemzedék irodalmárai – szintén sokat köszönhetnek törődésének, elhivatottságának, áldozatos támogatásának. Nemes tartással, önfegyelmével, a gyengeség legcsekélyebb külső jele nélkül viselte az életét nem kímélő csapásokat, sorsának fájdalmas eseményeit. Erőt merített abból a hitből, melynek mélységeit és megtartó erejét annyiszor tanulmányozta Arany János és Pilinszky János költészetében. Szeretettel és hálával gondolunk Rá, Isten nyugosztalja.

Eisemann György

Csillag István (1967–2020)

Legutóbb épp ez év elején beszéltünk. Akkor is egy szomorú ügy apropóján. Közös mesterünk, a Zrínyi-kutatás egyszemélyes intézményeként és briliáns előadójaként ismert, Kovács Sándor Iván (KSI) tanár úr temetésére készültünk. Pista lázasan (szó szerint is) szervezkedett: taxit és koszorút rendelt. Úgy volt, hogy együtt megyünk 2020. január 3-án csontrepesztő hidegben taxival a Farkasréti temetőben celebrált szertartásra. A temetés előtt másfél órával azonban telefonált Pista, hogy rosszul érzi magát és bár nagyon sajnálja, de nem tud eljönni a temetésre. Szomorúan vettem ezt tudomásul, de akkor még nem gondoltam, hogy ennyire komoly a baj. Pista ugyan sosem volt egy tagbaszakadt Toldi Miklós-alkat, de szikár, sovány

termete, mélyen ülő melegen mosolygós szemei mindig is szívósságot és elszántságot sugároztak. Ilyen volt filológusi és szerkesztői munkája során is. Különböző szövegvariánsok összevetésekor egy-egy mondat, egy-egy szó, sőt egy-egy betű visszaadásán képes volt hetekig gondolkodni, azért, hogy a végén filológiailag a lehető legjobb megoldás születhessen meg.

A már említett Kovács Sándor Iván által a kilencvenes évek elején tartott Zrínyi-szeminárium óráin találkoztam először Pistával. Ő már akkor több Zrínyi-konferencián és Zrínyi-tanulmányon túl volt, én még csak próbálgattam szárnyaimat. Emellett sok mindennel foglalkozott akkortájt még: az ELTE bölcsészhallgatói által kiadott folyóiratot szerkesztette – *Metsze(t)* címmel jelent meg, ma még a matarka sem tartja számon, pedig ízléses formátumban és komoly tartalommal (többek közt Thimár Attila, Lackfi János, Schein Gábor, Szerető Szabolcs, Mesterházi Mónika, Vörös István, Térey János, Jász Attila műveivel) került publikálásra – és közben a *Hamlet* újrendezését tervezgette, valamelyik akkori független diákszínház színpadán. Verseket is írt, de azokat csak ritkán engedte publikálni. Csak néhány éve közölt a Magyar Műhely az 1984–1992 között írt és „meghagyott” verseket. Kár, hogy Pista csak ennyit hagyott meg verseiből, de ezek kárpótolják az olvasót a kiszórt darabokért is. Stílusában és gondolatvilágában József Attila, de még inkább Pilinszky költészetével rokonítható a Csillag-líra, melyben ilyen szuggesztív sorok találhatóak: „A vér kiül a város szegletére, / s alvadni kezd az alkonyatban.” Nem ártana megnézni, vajon nem maradt-e még hagyatékában néhány költemény, melyeket érdemes lenne posztumusz kiadni. Biztos vagyok benne, hogy megállnák a helyüket ebben a kreatívíró-íróiskolások világában is.

KSI mesterien, személyre szabottan tudta hallgatóinak kiosztani ez elvégzendő feladatokat. Így kaptam én azt a megbízást, hogy bizonyítsam be: Szalárdi János *Siralmas magyar krónikájában* az 1660. évi váradi ostrom leírásakor a *Szigeti veszedelmet* imitálja. Szenvedtem a témával rendszeresen, mert szerintem Szalárdi, ha netán ismerte is Zrínyi eposzát, biztosan nem használta azt a krónika írásakor, de ezt a tény expressis verbis nem volt bátorságom megírni KSI-nak. Kutakodásaim közben azonban rábukantam a Kolozsvári Egyetemi Könyvtár kéziratárában a Szalárdi által közvetlenül a vár feladása után készített ostrombeszámolóra. Így a Zrínyi–Szalárdi-összevetés helyett átírtam Szalárdi emlékiratát, és azzal állítottam be a Piarista-köz harmadik emeletén lévő legendás KSI-szobába, ahol Pista és a Mester épp az Áfium szövegvariánsait vetették össze. Az én Szalárdi-átírástomat KSI nyomban átadta korrektúrázni Pistának, aki egy rövid átfutás után is talált jó néhány hibát, melyek elsősorban az én nagyvonalú gépelési betűtévészéseimnek voltak köszönhetőek. Így aztán Szalárdi szövegét Pistával együtt rendeztük sajtó alá, ami a filológiai alaposság szempontjából nagy hasznomra vált az elkövetkezendő években.

A későbbiekben együtt jártunk az évente megrendezett legendás szigetvári, nagykanizsai, soproni Zrínyi-konferenciákra, ahol egyszer hajnalba hajló vitán elmékedtünk arról, hogy Ady a legnagyobb magyar költő. Pista legalább ötven Ady-verset tudott idézni fejből. Szintén a KSI-műhelyben készült és az Osiris Kiadónál jelent meg a *Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalomból* két kötete, melynek munkálataiba főleg, a szintén tragikus hirtelenséggel fiatalon elhunyt másik jelentős Zrínyi-kutató, Orlovsky Géza vezetésével kapcsolódtunk be. Minden szerző írását körbeadtuk egymásnak, és így 2-3 korrektúrára ment át minden szöveg. Pista mikrofilológiai akribiája itt is sokat segített abban, hogy a szövegek a végén a lehető legkevesebb hibával, elütéssel kerüljenek nyomdába.

Ekkortájt említette egyszer nekem, hogy „hagyom a fenébe a kéziratokkal való házalást a folyóiratoknál, kiadóknál, inkább alapítok én magam egy kiadót.” Ekkor még nem vettem komolyan Pista fellángolását, de az, mint később kiderült, nem szalmalángszerű lelkesedés volt csupán. A magyar kulturális életben komoly rangot és elismerést kivívó Ráció Kiadó alapító főszerkesztője, ugyanakkor a kiadó vonzaskörzetében megjelenő Szépirodalmi Figyelő szerkesztője, majd később a Magyar Műhely és a Kommentár olvasószerkesztője lett. Mindannak a filológiai, részletekbe menő alaposágnak, melyekről a fentiekben szóltam, itt mutatkoztak meg igazi erényei. A Szépirodalmi Figyelő, a Kommentár és a Magyar Műhely valóban szép és igényes folyóiratokká váltak, ahogy a Ráció Kiadó könyveinek a külalakja is esztétikai élményben részesíti az olvasót. A Pista által kezelt szövegek szerkesztettsége ugyanakkor mintaszerű volt.

A szerkesztés és olvasószerkesztés mellett a kétezres évek elején rendszeresen közölt a Szépirodalmi Figyelő hasábjain recenziókat a legváltozatosabb témákban (a nyelvművelés, Zrínyi Miklós műveinek és Arany János levelezésének kiadása, a Kolozsvári Magyar Opera története stb.) megjelent könyvekről. Emellett részt vett a Jókai-kritikai kiadás munkálataiban, valamint L. Simon Lászlóval közösen sajtó alá rendezte a Stéphane Courtois által szerkesztett *A kommunizmus fekete könyve*

című monumentális kötetet. Pista heteket töltött azzal, hogy a kötetben szereplő térképeken azonosítsa azokat, a sokszor már nem is létező, szovjet és kínai településeket, ahol munkatáborok működtek. Kedvenc kutatási témája azonban mindvégig Zrínyi Miklós műveinek értelmezése, valamint e művek későbbi recepciótörténetének vizsgálata maradt. E munkálatok eredményeként jelent meg 2016-ban a Ráció Kiadónál „Égő szövétnék”. *Filológiai Zrínyi-kalászat* címmel a Zrínyi-tárgyú írásait tartalmazó kötete. „És úgyis osztán nem másra használ eleink tündöklősege nekünk, hanem hogy égő szövétnéknel, fényes fáklánál futjuk az mi életünk pályáját, nem lehetünk setében sem mi, sem az mi cselekedeteink.” Ezt a *Mátyás király életéről való elmékedésekből* vett idézetet választotta Pista könyve mottójául. Magam se találhatnék jobb idézetet Pista Zrínyi-könyvének jellemzésére. Egyrészt *Az égő szövétnék* Pista egész életművét világítja be és igazítja el az abban kutakodót, másrészt a jövő Zrínyi-értelmezőinek is megvilágítja a további lehetséges kutatási ösvényeket. Bene Sándortól tudom, hogy *Az égő szövétnék* annak idején a Klaniczay Tibor-díj kuratóriuma beválogatta a díjazandó kötetek listájára. A kötet egyik legérdekesebb fejezetében Pista Zrínyi négysorosát (*Befed ez a kék ég...*) vetette egybe Pilinszky *Négysorosával*. Búcsúzóul Zrínyi versét idézem:

Befed ez a kék ég, ha nem fed koporsó,
Órák tisztességes csak légyen utolsó,
Akár farkas, akár emésszen meg holló:
Mindenütt felyül ég, a' föld lészen alsó.

Isten nyugosztaljon, Kegyelmes Uram!

Nagy Levente